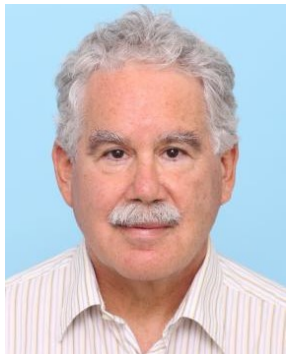

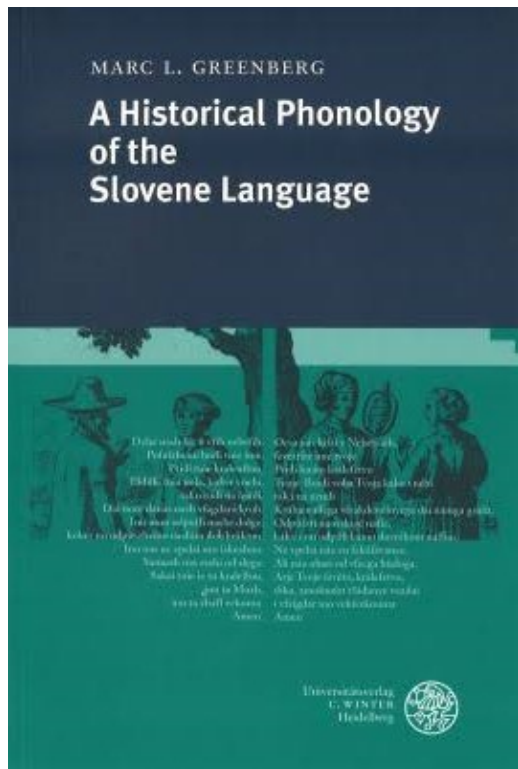
Dijalekti čuvaju vrijedne informacije o prošlosti

Marc L. Greenberg

Lingvazin: Professore Greenberg, u svom nastavnom i istraživačkom radu bavite se temama iz različitih lingvističkih disciplina. U Vašim radovima obrađuju se teme iz historijske i usporedne lingvistike, dijalektologije, sociolingvistike, jezičkih kontakata. Najčešće je to na materijalu slavenskih jezika. Otkud dolazi Vaše zanimanje za lingvistiku i naročito slavistiku? Kako je sve počelo?

M. G.: Bilo je nekoliko faktora koji su podstakli moje interesovanje za jezike, lingvistiku, a posebno za slavensku lingvistiku. Prvo, ja sam iz treće generacije u svojoj porodici koja je rođena u SAD-u, a moje bake i djedovi rodili su se u vrijeme kada je asimilacijski “lonac za topljenje” bio na vrhuncu. A to je značilo da su moje bake i djedovi bili prva generacija koja je prestala koristiti sve jezike koje su njihovi roditelji govorili u rodnim mjestima: mađarski, rumunski, ruski, ukrajinski, jidiš. Kao tinejdžer, postao sam znatiželjan o mnogim stvarima, mada su u središtu mojih interesovanja bili uglavnom (klasična) muzika i jezici, u prvom redu oni koje su moji preci prestali upotrebljavati. U mom kraju u Los Anđelesu šezdesetih godina prošlog vijeka upoznao sam i čak tražio odrasle koji su bili iz centralne i istočne Evrope. Neki od njih su preživjeli Holokaust, gnjavio sam beskrajnim pitanjima: kakav je život tamo i tada bio te sličnim pitanjima. U srednjoj školi sam se upisao na časove francuskog i njemačkog i počeo da učim ruski poslije škole s profesorom njemačkog, kad je bio voljan da mi daje osnovne lekcije. Kada sam prvi put posjetio fakultet na Kalifornijskom univerzitetu u Los Anđelesu (UCLA), sjekira mi je pala u med i odmah me privukao Slavistički odsjek, gdje sam nastavio studirati ruski. Tamo sam isto tako otkrio i bogatu ponudu za učenje slavenskih jezika i književnosti, kao i srodnih disciplina poput indoevropskih studija i opće lingvistike, između ostalog. Kalifornijski univerzitet UCLA bio je u drugoj polovini 20. vijeka veliki centar za ove studijske smjerove i imao sam sreću studirati s vodećim lingvistima i slavistima, kao što su moji mentori profesori Henrik Birnbaum, Alan Timberlake i Ronelle Alexander (prva Amerikanka koja je u Jugoslaviji izvela dijalektološko terensko istraživanje), kao i priliku da studiram kod profesora Pavla Ivića, koji je 1985. godine bio gostujući Fulbrajtv stipendist. Pored brojnih profesora slavista na UCLA, koji su uglavnom bili studenti Romana Jakobsona, postojao je tamo i snažan program jugoslavenskih studija, koji je nastao pod vodstvom profesora Birnbauma i Bariše Krekića, historičara Bizantije, koji je porijeklom bio Dubrovčanin. Dok sam još bio student na dodiplomskim studijama, imao sam sreću da sam polovinu akademske godine proveo u Lenjingradu, SSSR, što mi je istovremeno bilo i fascinantno i depresivno. Nakon toga sam studirao češki, a zatim pohađao Ljetnu školu slavistike na Karlovu univerzitetu u Pragu, gdje sam upoznao ženu koja će mi kasnije postati supruga. Iako je Marta iz Slovenije, naš prvi zajednički jezik je bio, dakle, češki. Međutim, Jugoslavenski program na UCLA je sve više privlačio moje zanimanje i, što je bilo ključno, zahvaljujući Jugoslavenskom programu sredinom 1980-ih dobio sam i određena sredstva za studiranje i putovanja po Jugoslaviji. Moj prijatelj arheolog Mark Stefanovich, kojeg sam upoznao na UCLA, tada je bio na studijskom boravku u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, a ja sam s njim proputovao domalo cijelu Jugoslaviju i posjetio razna arheološka nalazišta. U istom periodu studirao sam u ljetnim školama u Prištini (albanski jezik) i Ljubljani (slovenski jezik, književnost i kultura). Profesor Ivić bio mi je skrenuo pažnju na prekomurski dijalekt slovenskog jezika, kojem sam se kasnije posvetio u doktorskoj disertaciji. Pošto

sam morao proučiti i dio literature na mađarskom, pohađao sam i Debrecenski ljetni univerzitet mađarskih studija, gdje sam u razredu upoznao etnologa iz Prekomurja koji će kasnije postati moj nezvanični učitelj svoga narječja. Pošto sam već bio naučio standardni slovenski i dijalekt porodice moje supruge (Srednje Jarše, Gorenjska), koji je obostrano nerazumljiv s prekomurskim dijalektom, bio sam u dobroj poziciji da počnem dublje razmišljati o jezičkim varijacijama, fenomenima centra i periferije i povijesnoj lingvistici uopće. Tako je nastala moja prva knjiga *Povijesna fonologija slovenskog jezika* koja je objavljena u izdanju izdavačke kuće Carl Winter u Heidelbergu u seriji koju je osnovao prof. Ševaljov.

Lingvazin: Jedan Vaš tekst ima naslov “Doing Slavic Linguistic in the US Today”. Kako danas u SAD-u izgleda bavljenje slavistikom? Kakvo je zanimanje mladih za slavistiku? Za koje se slavističke teme najviše zanimaju lingvisti u SAD-u?

M. G.: Problem je to što danas u SAD-u nije mnogo ostalo od bogate slavistike prošlog vijeka. Tokom hladnog rata, vlada je mnogo ulagala u proučavanje slavenskih jezika, što je bilo blagodat za polje slavenske lingvistike. Do ranih 2000-ih postojalo je više od 20 odsjeka na raznim univerzitetima na kojima se mogao steći doktorat iz slavistike, a barem je polovina njih imala lingvističku komponentu. Sada je najveći slavistički lingvistički fakultet baš kod nas u Kanza-

su sa tri člana fakulteta (S. M. Dickey, R. B. Perelmutter i M. L. Greenberg). Neće više biti tako kada ja odem u penziju. I to je u redu, s obzirom na to da je mala mogućnost da osoba sa doktoratom iz slavenske lingvistike pronade profesuru u SAD i bilo bi šteta uložiti pola decenije, koliko je potrebno za stjecanje doktorata. Posljednjih godina programi slavenskih jezika i književnosti su smanjeni ili eliminirani. Tipična konfiguracija na velikom univerzitetu, ukoliko ima nešto iz slavistike, to su dva člana fakulteta, obično profesorsko mjesto za rusku književnost i predavač za ruski jezik. Nekada sjajni odsjeci slavistike, primjerice na Univerzitetu Sjeverne Karoline ili Univerzitetu u Čikagu (gdje sam magistrirao) više ne nude ni diplome iz slavenske lingvistike. U periodu od COVID-a naš odsjek u Kanzasu doživio je tri promjene naziva: od 1970-ih je nosio naziv Odsjek za slavenske jezike i književnosti, potom je 2019. postao Odsjek za slavenske i evroazijske jezike i književnosti (turski i perzijski su nam dodani u nastavni plan), da bi na kraju ove godine (2023) bio preimenovan u Odsjek za slavistiku, germanistiku i evroazijistiku. Navodno, ovakva spajanja odsjeka imaju za cilj uštedu novca. Kako studenti sve više odlučuju da ne uče jezike, mi ćemo nastaviti da gubimo resurse sve dok naši programi neizbježno nestanu.

E sada, tragedija nije samo gubitak resursa za slavensku lingvistiku, već činjenica da proizvodimo generacije studenata koji će manje znati o važnom i veoma složenom dijelu svijeta. Što manje imamo stručnosti i znanja o tome, naše ćemo međunarodne odnose, kao nacija, razvijati s manje osjetljivosti i odgovornosti. Nema sumnje da nam treba više, ne manje, empatije i razumijevanja između ljudi svih zemalja svijeta.

Lingvazin: Kako se u američkoj slavistici gleda na disoluciju srpskohrvatskog jezika? Koja su preovlađujuća mišljenja? Šta presudno utječe na oblikovanje stavova o toj temi?

M. G.: U sjevernoameričkoj slavistici nemamo dilemu prepoznati četiri standardna jezika. Poteškoće kod nas možda nastaju iz drukčijih razloga nego u Evropi, gdje više cijene jezičku raznolikost: moramo privući kritičan broj učenika za svaki predmet, a u nedostatku tog broja gubimo resurse. Zbog toga moramo ujediniti studente zainteresirane za bilo koji od tih jezika u jedan kurs. Praktično govoreći, dostizanje tog kritičnog broja ponekad zahtijeva hibridnu nastavu kako bi se studenti iz drugih saveznih država uključili u jedan kurs. U nekim slučajevima, zajednice u dijaspori izrazile su nezadovoljstvo lokalnim univerzitetima koji nude samo jedan od standarda, a ne i druge. Međutim, posljednjih godina čuli smo manje primjedbi ove prirode, a to uopće nije slučaj

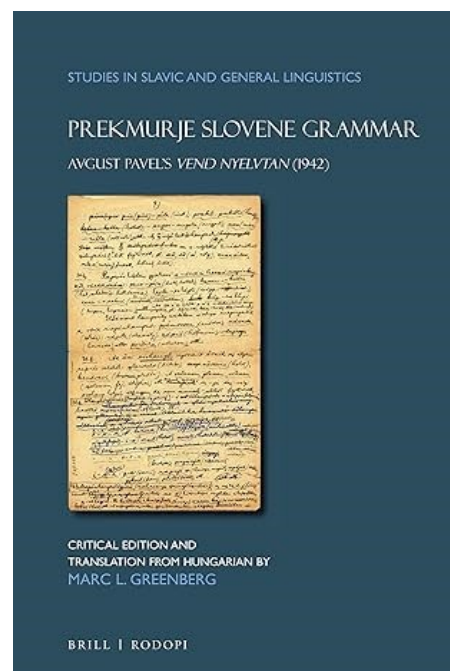
na Univerzitetu u Kanzasu, gdje imamo studente iz porodica koje potječu iz svake od četiri republike i odlično studiraju zajedno. Još jedna poteškoća predstavlja obezbjeđivanje nastavnog materijala koji je dosljedan i dostupan učenicima. Naši snalažljivi instruktori širom Sjeverne Amerike isprobali su razne eksperimente, uključujući i čuveni udžbenik koji objedinjuje bosanski, hrvatski i srpski standard u jedan nastavni plan. Noviji pristup zauzima naš doktorand dr. **Frane Karabatić**, koji sada predaje na Univerzitetu Teksas. Napisao je svoju disertaciju baš o ovom problemu. Sada razvija udžbenik otvorenog pristupa *Tako lako* (<https://www.takolako.org/>), koji koristi hrvatsku jekavicu (njegov izvorni kod) kao polaznu tačku, a također pruža informacije o srodnim kodovima i njihovim odgovarajućim regionalnim kulturnim karakteristikama. Ovo formalizira aktuelnu praksu pojedinačnih nastavnika, koji su, barem u sjevernoameričkom okruženju, u svojoj najboljoj formi kada predaju svoj izvorni kod, ali su spremni da pomognu učenicima da upoznaju i nauče drugi kod ako njihovi ciljevi to zahtijevaju.

Lingvazin: Među oblastima za koje se naročito zimate u lingvistici ističu se historijska lingvistika i dijalektologija. Te se discipline svakako nadopunjuju, ali čini se, bar u Bosni i Hercegovini, da se dijalektologija sve više i među laicima i unutar lingvističke zajednice shvaća isključivo kao “muzejska disciplina” koja svjedoči prošlost ili teži da prikaže sliku ranije jezičke realnosti – koja se nikada neće vratiti niti ponovo uspostaviti. Kako Vama, kao nekome ko se ozbiljno bavi dijalektologijom, izgleda savremeno stanje dijalektologije u slavistici? Kako Vam izgleda budućnost dijalektologije?

M. G.: Dijalektologija kao lingvistička poddisciplina može služiti mnogim različitim ciljevima. Izvan akademskog proučavanja dijalekata, valja spomenuti, kako kažete, njihovu “muzejsku vrijednost”, zbog čega su njihovo opisivanje i katalogizacija važni ciljevi. S akademske strane, međutim, dijalekatske varijacije pomažu nam da steknemo uvid u nekoliko područja lingvistike: funkcionalisti i strukturalisti koji proučavaju sisteme poput fonologije ili morfosintakse mogu upoređivati ne samo službeno valoriziranu standardnu verziju jezika već mogu upoređivati više mogućnosti u regionalnim sistemima, što daje finiju i dinamičniju sliku jezičkih pojava. U najširem smislu, proučavanje dijalekata pomaže nam da odgovorimo na pitanje koji su mogući oblici koje ljudski jezik može imati. Dijalekti su također spremišta karakteristika koje upućuju na elemente jezika koji nisu dio standardnog jezika i stoga čuvaju vrijedne informacije o prošlosti. Iz tog razloga, etimolozi značajno koriste alate kao što su dijalekatski rječnici. Etimološki rječnici su, zauzvrat, izuzetno dragocjeni za pisce i za svakoga u javnosti koji želi razumjeti porijeklo riječi ili višestruke procese promjene, uključujući kontakt s drugim jezicima, koji čine današnje stanje jezika onakvim kakvo jeste.

Što se tiče trenutnog statusa proučavanja dijalekata u slavistici, postoje vrlo uzbudljivi pomaci u zavisnosti od ulaganja sa strana različitih zemalja i institucija. Digitalizacija i otvoreni pristup znatno olakšavaju pristup dijalekatskim mapama i podacima. Nedavno je stavljen na raspolaganje veoma sofisticirani internet dijalekatski atlas ruskog jezika, kao i PDF verzije dijalekatskih atlasa za bosanski, slovenski i makedonski, između ostalih.

Pokojni slovenski lingvista **Jakob Rigler** jednom se žalio da, uprkos naizgled velikom broju dostupnih dijalektoloških opisa, lingvistu brzo ponestane materijala koji bi mogao da koristi za rješavanje gotovo svakog lingvističkog pitanja. Ako malo razmislimo o tome, nije teško razumjeti zašto je to tako: svaki dijalekt je jezik za sebe. Za potpuno opisivanje jezika potrebno je više decenija rada timova stručnjaka. Sretni smo ako dijalektolog sedmicu boravi kod govornika pojedinih dijalekata, skicira osnovne karakteristike dijalekta i objavi dragocjenu građu. Postoji vrlo malo temeljnih dijalektoloških rječnika i gramatika na koje bismo se mogli osloniti kao na resurse uporedive s onima koje imamo za standardne jezike.

Lingvazin: Istaknuti ste aktivist i borac za pravednije uvjete objavljivanja naučnih djela i ravnopravnije sudjelovanje u naučnim procesima autora i istraživača iz različitih dijelova svijeta. Činjenica je da se danas ne može jednako čuti glas svakog znanstvenika. Uzroci tog stanja su raznovrsni. Važan činilac je jezik na kojem se objavljuje, ali je važan i “utjecaj” publikacija u kojima se objavljuje. Pristup “utjecajnim” publikacijama nerijetko zavisi od finansijskih uvjeta, a oni nisu svuda jednaki. S druge strane, ostaje jedna neosporna činjenica: dobro istraživanje je dobro istraživanje, čak i kad nije objavljeno. Šta se može učiniti za dostupnije znanje i pravedniju raspodjelu mogućnosti njegova širenja?

M. G.: Sretan sam što radim s malom grupom pronicljivih i nesebičnih kolega na Univerzitetu u Kansasu koji su bili na čelu pokreta za otvoreni pristup, pokušavajući unaprijediti proces kako lokalno tako i globalno. Prije više od deset godina puno smo se trudili da ubijedimo naše istraživače da usvoje institucionalnu politiku otvorenog pristupa i, na taj način, bili smo prvi javni univerzitet u Sjedinjenim Državama koji je uspostavio takvu politiku. Ubrzo smo otkrili da postoji veliko interesovanje za praćenje našeg modela. Rješavanje problema otvorenog pristupa bilo bi lako kada bismo slijedili praksu koju možemo primijetiti u akademskom izdavaštvu u državama nasljednicama Jugoslavije, gdje je javno subvencioniranje naučnih časopisa uobičajena praksa, a premještanje tradicionalnih papirnih časopisa u online izdanja brzo se kretalo. Problem je u tome što su u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi velike i izuzetno profitabilne privatne kompanije nastojale uhvatiti najutjecajnije naučne časopise i stvorile kartele da ih zaključaju iza naplatnih zidova (tzv. *paywalls*). *Paywall* se može otključati, ali samo ako autor, biblioteka, institut ili univerzitet plaća naknadu za omogućavanje pristupa. Uz ovo, isti časopisi bibliotekama naplaćuju previsoke pretplate. Naučnici koji moraju da objavljuju u časopisima s “visokim faktorima” da bi napredovali u svojim oblastima moraju objavljivati u ovom privatnom sektoru znanstvenih časopisa, a ne, recimo, u manje prestižnim regionalnim časopisima, koji su najčešće jeftiniji ili čak i besplatni. Postoji određen stepen apsurdna (da se ljubazno izrazim), jer ove profitabilne korporacije prisvajaju besplatnu radnu snagu istraživača, uzimaju rezultate istraživanja koja su javno finansirana, a zatim naplaćuju naknade istraživačima i javnosti kako bi dobili pristup istim rezultatima istraživanja koja su već finansirali. Posljedice ovog nepravednog sistema vide se, baš kao što Vi kažete, u tome što se stvara kastinski sistem u kojem ti istraživači u privilegovanim institucijama u privilegovanim zemljama imaju svoje istraživanje rangirano i vidljivo, a drugi mogu imati malo ili nimalo šanse da budu pročitani ili da ih naučna zajednica shvati ozbiljno. Štaviše, novac koji ide za finansiranje profitnog izdavačkog posla iscrpljuje obrazovni i istraživački sektor, koji je ionako oskudan resursima, čak i u najprivilegiranim, bogatim zemljama. Siromašnijim zemljama jednostavno nedostaje pristup fundamentalnim istraživanjima i imaju manje šanse da adekvatno učestvuju u globalnom sistemu naučne komunikacije.

Niko još nema sveobuhvatno rješenje za ovaj problem, ali postoji mnogo stvari koje se mogu učiniti. Jedna stvar je nastaviti, kao što radite u Bosni i Hercegovini, činiti svoje naučne časopise slobodnim i otvorenim, nastojati održavati visoke standarde kvaliteta, sigurno i trajno ih pohranjivati u digitalnim repozitorijima te ih ugraditi u sisteme standardizacije publikacije otvorenog pristupa, saradujući s organizacijama kao što su [SPARC](#) i [DOAJ](#). Druga stvar je podizanje svijesti u istraživačkim institucijama o ozbiljnosti problema i saradnja s drugima na stvaranju pravednijeg globalnog sistema naučne komunikacije. Drugim riječima, mislite globalno, djelujte lokalno.

Sa predavanja na Univerzitetu Ryukyu (Japan) 2022.

Lingvazin: Povjerenost Vam je da budete glavni urednik Brillove enciklopedije slavenskih jezika. O kakvom djelu je riječ? Kakva su iskustva s tim projektom? Koji su najveći izazovi?

M. G.: Projekt *Enciklopedija* najveći je i najambiciozniji referentni rad posvećen slavenskim jezicima i književnostima, koji izdaje ugledna izdavačka kuća Brill, osnovana u Leidenu 1683. godine. Nakon što smo započeli planiranje rada 2015. godine i naručivanje prvih odrednica od 2016. godine, počeli smo izgradnju elektronske verzije rada 2020. godine, a planiramo pripremiti i tiskanu verziju 2024. godine. Rad je ambiciozan na nekoliko načina. Prvo, cilj mu je sadržavati oko

400 članaka sa oko 1,5 miliona riječi. Mislim da ćemo premašiti te brojke i, ako je to slučaj, bit će to enciklopedija otprilike četiri puta duža od Tolstojeva *Rata i mira*. Drugo, ovo je zaista rezultat međunarodnoga truda. Naš urednički tim uključuje vodeće slavističke stručnjake iz Hrvatske, Njemačke, Nizozemske, Poljske, Slovenije, SAD-a, a naša tehnička urednica je iz Bugarske. Skoro 300 autora pisalo je za *Enciklopediju*, a sedam najvećih doprinosa dolazi iz 1. Rusije, 2. SAD-a, 3. Njemačke, 4. Poljske, 5. Češke, 6. Slovenije i 7. Hrvatske. Ako prilagodimo broj pisaca proporcionalno populaciji matične zemlje autora, rangiranje je još zanimljivije: 1. Slovenija, 2. Crna Gora, 3. Hrvatska, 4. Bosna i Hercegovina, 5. Češka, 6. Makao, 7. Švicarska. Učešće stručnjaka iz svih mogućih zemalja nije slučajno: to je bila moja lična želja, i naši urednici su se složili, da takav ambiciozan rad treba uključiti perspektive i postignuća iz oblasti slavistike u cijelom svijetu.

Učešće kolega iz Bosne i Hercegovine ima presudan značaj za projekt. Prof. dr. **Lejla Nakaš** autorica je članka o historiji ćirilicnog pisma, a pomogla je i u dizajniranju naslovne stranice tiskane verzije pružajući svoj izbor skeniranih slova iz srednjovjekovnih slavenskih rukopisa. Prof. dr. **Erma Ramić-Kunić** piše o metodologiji u tekstologiji srednjovjekovnih slavenskih tekstova.

Prof. dr. **Alen Kalajdžija** piše o arebici. Prof. dr. **Jasmin Hodžić** pisao je o novoštokavskom naglasku i online leksikografskim alatima za bosanski jezik. Naša kolegica **Azra Hodžić-Kadić** napisat će članak koji će povezati nekadašnji srpskohrvatski / hrvatskosrpski jezik s odrednicama o četiri nasljedna standardna jezika. Prof. dr. **Zenaida Karavdić** pisala je o pravnom statusu jezika u Bosni i Hercegovini. I na kraju, ali ne manje važno, ljubazno ste pristali ponuditi inovativan tekst o upotrebi SMS poruka, emotikona i ideograma u slavenskim jezicima. Da ne zaboravim, naš urednik i autor prof. dr. **Mladen Uhlík**, danas na Univerzitetu u Ljubljani, rođeni je Sarajlija. Vjerovatno sam izostavio ime nekoga, ali, nažalost, projekt je tako velik da imam problema s upravljanjem svim podacima!

Lingvazin: Kakav je Vaš stav o purizmu? Šta mislite koliko puristička nastojanja mogu biti uspješna?

M. G.: Purizam je zanimljiv problem za sociolingviste i historičare. Visoko cijenim knjigu *Jeziku je svejedno* koju je napisala grupa od troje hrvatskih lingvista, među kojima je i naš kolega **Mate Kapović**, koji je nedavno predavao u Sarajevu. Ova knjiga bavi se praksama koje izazivaju društvene podjele, uspostavljene čuvarima “čistoće” jezika i daje im kritički odgovor. Sam mislim da bi jezik trebao biti korisno sredstvo za komunikaciju, a ne sredstvo za stigmatizaciju i omalovažavanje drugih, a kamoli za sukobe između zajednica.

Lingvazin: Postoji li neki lingvist koga biste istakli kao nekoga čiji su Vas lik i djelo posebno inspirirali tokom Vaše karijere?

M. G.: Imao sam mnogo inspirativnih utjecaja na svoj rad od brojnih sjajnih ljudi. Imenovanje svih bi stvorilo veoma dugačku listu. Pored mojih mentora, koje sam već spomenuo, rani uticaj na moj rad je imao holandski lingvista Willem Vermeer, koji mi je primjerom i svojim savjetima pokazao da stranac može uspješno obavljati terenski rad i dati koristan doprinos literaturi o stranom jeziku, čak i ako je autsajder.

Lingvazin: Želite li nešto poručiti ili dati savjet mladim lingvistima ili onima koji to tek žele postati?

M. G.: Više od trideset godina obučavao sam slaviste u SAD-u i uvijek sam ih, od samog početka, savjetovao da budu realistični u vezi s tržištem akademskih poslova. Iako je područje slavističke lingvistike živo i zanimljivo, uvijek bi trebalo planirati i drugu opciju – kako bi u svakom slučaju bili pripremljeni da zadovolje egzistencijalne potrebe. ■

